

De conservatisme kloof

Auteur(s): Sabrina Keinemans

Samenvatting

Diverse media publiceerden in 2023 en 2024 berichten over toegenomen conservatisme onder Generatie Z. Met name jonge mannen zouden – in vergelijking met voorgaande generaties – traditionelere opvattingen hebben over thema’s zoals abortus en de positie van vrouwen in de samenleving, en ze zouden vaker op (extreem)rechtse partijen stemmen. Hoewel er sprake is van een verschuiving in stemgedrag naar (extreem)rechts, lijkt hier vooralsnog geen ideologische revolutie aan ten grondslag te liggen. Ook lijken ideologische verschillen tussen mannen en vrouwen niet substantieel groter te worden. Wel waait er een conservatief briesje op specifieke thema’s. Dit heeft impact op de bereidheid voor maatregelen in het kader van de watertransitie.

Is er sprake van toegenomen conservatisme onder Generatie Z?
Foto: The Ladies' home journal (1948), ©publiek domein via wikimediacommons

Consequenties voor u

	Laag	Middel	Hoog	Beknopte uitleg
Impact				Heeft invloed op watertransitie
Zekerheid				Nog geen conservatieve revolutie

Trendbeschrijving en achtergrond

De conservatismekloof

In 2023 vond een politieke aardverschuiving plaats in Nederland. Althans, zo duidde de NOS in een [headline](#) op haar nieuwspagina de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen van dat jaar, waarin de PVV de meeste stemmen haalde. Of het ook echt een aardverschuiving was, valt echter nog te bezien. Volgens [hoogleraar Marcel Lubbers](#) (Universiteit Utrecht) werd in de verkiezingsuitslagen van de afgelopen 20 jaar namelijk al een verschuiving naar rechts zichtbaar. Een beweging waarin Nederland niet op zichzelf staat: in steeds meer Europese landen werden in de afgelopen jaren (extreem)rechtse partijen in de regering gekozen of wonnen ze aan invloed.

De verschuiving in stemgedrag naar (radicaal) rechts doet zich echter niet in alle bevolkingsgroepen in dezelfde mate voor. Tot de jaren zeventig en tachtig was er nog sprake van een brede progressieve beweging in Nederland, en vooral jonge mannen stemden overwegend links (ibid.). Dit werd onder andere ingegeven door het belang dat in die tijd aan het thema [inkomens\(on\)gelijkheid](#) werd gehecht. Deze trend stagneerde echter in [de jaren tachtig](#). Vanaf dat moment worden mannen conservatiever in hun houding, en stemmen ze vaker op rechtse partijen dan vrouwen. Inkomensongelijkheid bleef een belangrijk thema, maar

migratie en genderkwesties¹ werden in die tijd eveneens bepalende onderwerpen voor het stemgedrag.

Vrouwen maakten onder invloed van de emancipatiebeweging de omgekeerde beweging: waar zij tot de jaren negentig met name op conservatief-christelijke partijen stemden, [verschoof de vrouwenstem naar links](#) in de laatste decennia van de vorige eeuw. Dit verschijnsel – dat mannen en vrouwen respectievelijk politiek rechts en links georiënteerd zijn en stemmen – staat in de internationale literatuur bekend als de *gender gap in radical right voting*. In het vervolg zal ik spreken over de conservatismekloof.

Op zichzelf is deze kloof dus geen nieuw fenomeen. Recent publiceerden diverse media in binnen en - buitenland echter op alarmerende toon dat deze conservatismekloof groter zou worden onder nieuwe generaties. De [Financial Times](#) meldde bijvoorbeeld dat de wereldbeelden van mannen en vrouwen steeds meer uiteen gaan lopen en [Newsweek](#) voorspelde zelfs dat de strijd tussen Harris en Trump bij de Amerikaanse verkiezingen van 2024 zou resulteren in de grootste stemverschillen tussen mannen en vrouwen ooit. Een voorspelling die slechts ten dele [uitkwam](#): Afro-Amerikaanse vrouwen stemden inderdaad beduidend vaker democratisch, maar Trump kon op veel support rekenen onder blanke en jonge Amerikaanse vrouwen.

Ook Nederlandse media zoals [de Volkskrant](#) en [de Correspondent](#) besteedden aandacht aan deze kloof, en vroegen zich af of deze ook in ons land groeiende is.

Niet alleen recente verkiezingsuitslagen vormden aanleiding voor deze media-aandacht, maar de signalen over de conservatismekloof moeten gezien worden tegen de achtergrond van influencers zoals Andrew Tate en de zogenaamde [trad wives](#): jonge vrouwen die hun leven inrichten volgens een traditionele rolverdeling tussen man en vrouw. Hun idealen dragen zij actief uit op sociale media, waar ze veel volgers hebben. Hoewel trad wives op deze media met name posten over het gezinsleven ([“Five steps to becoming a better housewife”](#)), wordt hun leefstijl expliciet in verband gebracht met de *alt right* beweging. Sterker nog: de trad wife beweging is een goede landingsplek [voor extreemrechtse idealen](#), en biedt de potentie om deze te verspreiden onder vrouwen.

Hoe zit het met dergelijke ontwikkelingen in Nederland? Schuift de Nederlandse kiezer op naar rechts, en zien we daarin verschillen tussen vrouwen en mannen? In deze trendalert zoek ik antwoord op deze vragen. Allereerst zal ik het fenomeen van de conservatismekloof uitgebreider beschrijven. Hoe groot is de kloof eigenlijk? Daarna sta ik stil bij mogelijke oorzaken van de kloof en sta ik stil bij de relevantie van dit verschijnsel voor de

watersector. Voordat ik deze thema's behandel, ga ik echter kort in op de vraag wat in deze trendalert met de onderscheidingen 'links-rechts' en 'progressief-conservatief' wordt bedoeld.

Politieke onderscheidingen

Het onderscheid tussen linkse en rechtse partijen ontstond na [de Franse Revolutie](#) toen parlementariërs die vóór het behoud van het ancien regime waren, in hun parlement rechts van het midden zaten, en de revolutionairen links van het midden. Sindsdien staat links symbool voor politiek die maatschappelijke verandering beoogt (progressief) en rechts voor behoudende politiek (conservatief). Daarnaast wordt met het label progressief soms ook verwezen naar politiek die zich inspant voor [individuele vrijheid](#), bijvoorbeeld in ethische kwesties zoals abortus, euthanasie, of emancipatie.

Oorspronkelijk was het 'links-rechts' onderscheid en daarmee ook het onderscheid 'progressief-conservatief' dus sterk met elkaar verbonden. Door de jaren heen veranderde de betekenis echter, onder andere door de vraagstukken die op de politieke agenda stonden. In de vorige eeuw waren domineerden [sociaaleconomische thema's](#), terwijl rond de start van de 21^e eeuw culturele en ethische vraagstukken pregnanter werden. Partijen kunnen sociaaleconomisch progressief zijn, en op

culturele thema's meer behoudend bijvoorbeeld. Hierdoor valt het links-rechts onderscheid al lang niet meer naadloos samen met het onderscheid progressief-conservatief. De termen zijn echter nog steeds in gebruik.

In deze trendalert zal ik het onderscheid tussen links en rechts consequent gebruiken voor een onderscheid in politieke partijen. Mensen stemmen dus op linkse of rechtse partijen. Als het gaat om opvattingen en standpunten van mensen, gebruik ik de aanduiding progressief of conservatief.

Een ruk naar rechts

De conservativismekloof kan beschouwd worden als een duurzaam en stabiel verschijnsel dat van alle tijden en landen is. Ze kwam voor het eerst aan de licht in het Amerika van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Ten tijde van [de verkiezing van Ronald Reagan](#) werd gesignaleerd dat vrouwen vaker op Democraten stemmen dan mannen en dus naar links opschoven in hun politieke oriëntatie. In latere jaren is deze verandering in stemgedrag tussen mannen en vrouwen in zeer veel landen geconstateerd, waarbij het dominante patroon was dat mannen opschoven van links naar rechts stemgedrag, en dat vrouwen de omgekeerde beweging maakten.

Hoewel deze conservativismekloof dus een bekend sociologisch fenomeen is, zijn er wel degelijk [internationaal grote verschillen](#) te zien: niet in alle landen zijn de verschillen in stemgedrag tussen mannen en vrouwen namelijk even groot. De [verschillen zijn bijvoorbeeld kleiner](#) in landen waar minder gelijkheid is tussen mannen en vrouwen en in landen waar de meerderheid van de bevolking katholiek is. De veronderstelling achter deze bevindingen is dat in heel gelijke samenlevingen de positie van mannen meer onder druk staat, waardoor zij vaker rechts stemmen. In katholieke samenlevingen is de ideologische consensus onder kiezers groter – ook tussen mannen en vrouwen – wat eveneens resulteert in een kleinere verschillen in stemgedrag.

Genderpatronen in stemgedrag lijken ook te variëren tussen generaties. Zo signaleerde ik aan het begin van deze trendalert al dat de kloof voorheen omgekeerd was: aanvankelijk stemden met name vrouwen rechts, en mannen links. In dergelijke gevallen kan sprake zijn van een generatie-effect: individuele kiezers veranderen dan niet van standpunt of partij, maar oude generaties maken plaats voor nieuwe. De suggestie die momenteel in de media wordt gewekt, is dat dit verschijnsel op dit moment ook speelt, waarbij jongere generaties – tegen de verwachting in – [vaker rechts stemmen](#). Dit zou onder andere samenhangen met een toenemend

conservatisme, met name onder jongens van generatie Z. In hoeverre klopt deze veronderstelling?

Als we naar Europa kijken dan is het beeld vooralsnog diffuus. Dat (extreem)rechts aan politieke invloed wint is duidelijk. Het electoraat van deze politieke stroming groeit, met als resultaat dat in veel Europese landen inmiddels rechtse partijen in de regering zitten of in ieder geval stevig vertegenwoordigd zijn in het parlement. In die zin lijkt er sprake te zijn van een rechtse wind die door Europa waait. Roxane van Iperen formuleerde het poëtisch toen ze schreef dat ‘[Meloni surft op een golf van gelijkgestemden](#)’. (Overigens: [deze kaart](#) biedt snel een helder overzicht voor wie wil weten hoe de Europese regeringen op dit moment samengesteld zijn). Ook de Nederlandse stem is naar [rechts opgeschoven](#) in het politieke spectrum. Tel daarbij op dat linkse en middenpartijen ook verder [naar rechts](#) zijn opgeschoven in hun partijstandpunten, en we kunnen spreken van een ‘dubbele verrechtsing’.

De vrouwenstem

Op sommige plaatsen lijkt dat electoraat ook mede dankzij de vrouwenstem te groeien. In Frankrijk bijvoorbeeld, waar het extreemrechts blok in 2024 uiteindelijk niet de verkiezingen won, maar waarin wel voor het eerst het vrouwelijke electoraat van het Rassemblement National (onder leiding van Marine le

Pen) groter was dan het mannelijke. Volgens de exitpolls stemden in 2024 voor het eerst [meer vrouwen dan mannen](#) op de partij. Het is onduidelijk of dat met name om de jongste generatie gaat. Voor de *Fondation des Femmes*, een van de grootste NGO's in Frankrijk die opkomt voor vrouwenrechten, was dit wel aanleiding om op X [een statement](#) te plaatsen, waarin ze vrouwen oproept niet langer op rechtse partijen te stemmen en op te komen voor gelijke rechten en vrijheid voor iedereen.

In Nederland lijkt het beeld genuanceerder. Mede ingegeven door de berichten over groeiend conservatisme onder Generatie Z deed Ipsos – in opdracht van EWMagazine – [onderzoek](#) naar de vraag of Generatie Z conservatiever wordt. Aan jongeren uit deze generatie werden vragen gesteld over een diversiteit aan sociaal-economische en culturele thema's zoals homoseksualiteit, abortus, migratie, klimaat en feminisme. Tevens werd stemgedrag onderzocht. Het algemene beeld dat hieruit naar voren komt is dat jongens en mannen uit Generatie Z relatief progressief zijn. Wel denken ze behoudend op de thema's abortus en homoseksualiteit, althans, in vergelijking met voorgaande generaties. De verschillen tussen mannen en vrouwen lijken hierin niet toe te nemen: vrouwen zijn progressiever, maar de verschillen in standpunten zijn vergelijkbaar met eerdere jaren. Uit het onderzoek van Ipsos blijkt tevens dat vrouwen ook linkser zijn in hun

stemgedrag. Iets dat ook door [andere onderzoekers](#) bevestigd wordt. Hoewel het stemgedrag tussen jonge mannen en vrouwen dus verschilt, lijkt dat niet samen te hangen met groeiend conservatisme onder jongens van Generatie Z.

Als er geen sprake is van een nieuwe generatie met conservatieve opvattingen, hoe moeten we deze trend en dit verschijnsel dan begrijpen? Is er wellicht sprake van een bredere ideologische revolte in onze samenleving, onder alle generaties?

Worden we conservatiever?

Voordat ik op deze vraag ik kan gaan, moet ik eerst een veronderstelling recht zetten. In het voorgaande ging ik er steeds vanuit dat ideologie en stemgedrag samenhangen. Kort gezegd: dat mensen die conservatief georiënteerd zijn, doorgaans rechts stemmen. Dit ligt echter genuanceerder. Allereerst natuurlijk omdat mensen op bepaalde onderwerpen conservatief georiënteerd kunnen zijn, waar ze op andere onderwerpen juist progressief zijn. Links-rechts onderscheidingen zijn – zoals eerder opgemerkt – altijd [een mix](#) van ethische, sociaal-economische en culturele thema's. Verderop kom ik hierop terug. Ten tweede zijn er – naast ideologie – ook andere redenen waarom mensen op een bepaalde partij stemmen. De [proteststem](#) is in dit verband een veelgenoemd

verschijnsel: mensen stemmen ook op partijen omdat ze daarmee duidelijk maken dat ze het met vigerend beleid niet eens zijn of zich niet vertegenwoordigd voelen door de huidige volksvertegenwoordiging.

De ruk naar rechts die Nederland op dit moment maakt, moet ook door deze lens bekeken worden. Het vertrouwen van de burger in instituties blijft – in vergelijking met andere landen - hoog, maar met name het [vertrouwen in de Tweede Kamer](#) bereikte in 2022 een dieptepunt. Bovendien vindt 60% van de Nederlanders volgens [het SCP](#) dat de politiek onvoldoende opkomt voor mensen zoals zij. In de inleiding van het [Nationaal Kiezersonderzoek van 2023](#) wordt dit mede als verklaring gegeven voor de politieke verschuiving van 2023, waarbij radicaal-rechts aan zetels won.

Deze verklaring lijkt des te relevanter, omdat in hetzelfde kiezersonderzoek wordt geconcludeerd dat de standpunten van Nederlanders zowel ten aanzien van morele, sociaal-economische als culturele aspecten behoorlijk stabiel zijn. Om een aantal voorbeelden te noemen:

- Nederlanders waren in 2023 nog steeds progressief over euthanasie en leken daarin zelfs progressiever te worden;

- de Nederlandse kiezer is bovendien over het algemeen van mening dat inkomensverschillen verminderd moeten worden;
- en vindt dat er meer maatregelen moeten worden genomen om klimaatverandering tegen te gaan.

Allemaal progressieve standpunten die bovendien meer met linkse dan met rechtse politieke partijen geassocieerd worden. Nederlandse kiezers lijken wel iets conservatiever geworden op het gebied van [LHBTIQ+ empowerment](#). Dit lijkt vooral het geval onder jongeren en onder kiezers die al behoudend over dit onderwerp dachten. In het [Nationaal Kiezersonderzoek](#) wordt dus geconcludeerd dat rechtse partijen weliswaar steviger in het regeringszadel zitten, maar dat dat niet verklaard kan worden door brede veranderingen in ideologische standpunten van kiezers. Op een aantal punten worden echter wel veranderingen in standpunten geconstateerd. Zo is de steun voor klimaatbeleid licht afgenomen in de afgelopen jaren, en zijn de standpunten van kiezers veranderd als het gaat om immigratie en integratie (*ibid.*). Kiezers zijn meer dan voorheen van mening dat migranten zich aan moeten passen en [dat de immigratie naar Nederland beperkt moet worden](#). Migratie was dan ook [hét verkiezingsthema](#) van 2023 en lijkt, samen met het dalend vertrouwen in instituties, de grote verklaring voor de groei van het aantal rechtse kiezers.

En hoe zit het dan met gender?

Een soortgelijk beeld doemt op als het gaat om het stemgedrag en de ideologie van mannen en vrouwen. De meest voor de hand liggende verklaring voor de verschillen in stemgedrag, is de veronderstelling dat mannen en vrouwen andere waarden belangrijk vinden, mede vanwege hun verschillende posities in de samenleving. Deze veronderstelling lijkt het verschil in stemgedrag echter [niet geheel te kunnen verklaren](#). Juist op het grote thema van de verkiezingen van 2023, immigratie, verschillen mannen en vrouwen niet [in hun opvattingen](#). Wel zou het zo kunnen zijn dat mannen en vrouwen politieke thema's anders prioriteren: de zogenoemde [moderatorthese](#). Mannen en vrouwen mogen dan hetzelfde denken over een onderwerp als immigratie, maar kennen er een ander belang aan toe, wat invloed uitoefent op stemgedrag.

Zijn mannen en vrouwen over immigratie eensgezind, er zijn wel verschillen in standpunt over onderwerpen zoals [abortus en homoseksualiteit](#) (met name Generatie Z) en over [klimaatbeleid](#) (alle generaties). Voor dit laatste is er inmiddels zelfs een term bedacht: de eco-genderkloof. [Volgens sommige auteurs](#) is het niet toevallig dat juist op deze onderwerpen de standpunten tussen mannen en vrouwen uiteenlopen. Genderissues en klimaatbewustzijn hangen met elkaar samen omdat ze raken aan [sociale normen over mannelijkheid en](#)

[vrouwelijkheid](#), waarbij zorg traditioneel als een vrouwelijke activiteit wordt gezien, ook als het om zorg om het milieu gaat.

Overigens komt er wel degelijk ook kritiek op deze veronderstelling: een [andere verklaring](#) voor het feit dat vrouwen progressiever zijn op het thema klimaat, luidt dat vrouwen wereldwijd simpelweg harder geraakt worden door klimaatverandering.

De veronderstelling dat (gender)normen invloed uitoefenen op stemgedrag, wordt echter ook aangevoerd om de vrouwelijke ‘aversie’ jegens extreemrechts te begrijpen. Vrouwen zouden gesocialiseerd zijn tot harmonie en consensus. Simpel gezegd: meisjes willen aardig gevonden worden. Daardoor zullen zij minder geneigd zijn om te stemmen op partijen die in de marge van het politieke spectrum zitten en die omstreden zijn. Partijen waar een stigma op rust, [hebben om die reden een grotere afstotende werking op vrouwen dan op mannen](#). Het verschil in stemgedrag is dus niet zozeer ideologisch, maar sociaal bepaald. Tegen deze achtergrond kan ook begrepen worden waarom in landen waar (extreem)rechts meer *salonfähig* wordt, ook meer vrouwen op deze partijen gaan stemmen, zoals in Frankrijk. Het is licht ironisch dat juist het argument ‘meisjes willen aardig gevonden worden’ een rol speelt in stemgedrag. Als gendernormen

de progressievere opvattingen van vrouwen verklaren, dan *the feminist cat bites her own tail*.

Tot slot noemde ik eerder als belangrijke reden voor de ruk naar rechts het dalende vertrouwen in de democratie. Een verschil in vertrouwen van mannen en vrouwen zou dan een mogelijke verklaring kunnen zijn voor verschillen in stemgedrag. Op dit punt [verschillen Nederlandse mannen en vrouwen niet van elkaar](#) en dit lijkt dus een onwaarschijnlijke verklaring.

Teken aan de wand

Hoewel Nederlandse kiezers nog steeds progressief zijn, ook Generatie Z(!), zijn wel kleine verschuivingen in opvattingen over gendernormen zichtbaar, waarbij mannen iets sterker naar conservatisme neigen. Zo hebben mannen uit Generatie Z wel degelijk minder progressieve standpunten over LHBTIQ+-emancipatie, homoseksualiteit en abortus dan vrouwen en mannen uit andere generaties. Ook maken Nederlandse mannen zich zorgen over hun positie in de samenleving en zijn ze van mening dat deze onder druk staat. “Het is de slechtst mogelijke tijd om een witte man te zijn”, aldus het [EenVandaag opiniepanel](#).

Er is daarnaast ook een groep vrouwen die conservatieve opvattingen over gendernormen huldigt, namelijk de trad wives. In [deze podcast](#) van Radboud Reflects wordt

beschreven dat het hier om een heel kleine groep vrouwen gaat, die op veel culturele en ethische thema’s aan de conservatieve kant zit. Hun standpunten zijn dus niet gemengd progressief en conservatief, zoals onder andere kiezers vaak wel het geval is en ze vinden geen brede weerklank onder Nederlandse vrouwen. Desalniettemin zijn dergelijke conservatieve krachten wel degelijk merkbaar en mede door sociale media ook duidelijk zichtbaar. Bovendien kunnen dergelijke krachten elkaar versterken. Eerder schreef ik al dat de trad wives beweging een impuls kan geven aan alt right, doordat ze vrouwen aan een traditionele mannenwereld verbindt. Maar ook zijn er signalen dat diezelfde traditionele opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen, invloed hebben op [duurzaam gedrag van mannen](#). Groen gedrag is feminien, en daarom niet aantrekkelijk voor mannen, zo is de redenering daarachter. Hoewel de standpunten van kiezers over morele, sociaal-economische en culturele thema’s gemixt kunnen zijn, oefenen ze onderling wel invloed op elkaar uit en kunnen kleine briesjes elkaar wellicht versterken tot een steviger rechtste wind.

Relevantie

Samengevat is er sprake van een verrechtsing van de Nederlandse samenleving, waarbij bovendien sprake is van een genderkloof tussen mannen en vrouwen.

Vrouwen stemmen vaker links, mannen vaker rechts. Deze verschillen in stemgedrag, lijken niet een-op-een met ideologie samen te hangen. De mate waarin vrouwen en mannen ideologisch van standpunt verschillen, varieert per thema en vormt in ieder geval geen afdoende verklaring voor de verschillen in stemgedrag van mannen en vrouwen. Wel is duidelijk dat er onder kiezers – mannen en vrouwen – geen sprake is van breed conservatisme op alle thema's van het politieke spectrum. Hooguit waait er een conservatieve bries ten aanzien van klimaat en migratie (mannen en vrouwen) en genderidentiteit (met name jonge mannen). Mogelijk kunnen deze ontwikkelingen echter wel voor politieke en maatschappelijke verschuivingen zorgen. In dat verband is de recente herverkiezing van Trump wellicht een teken aan de wand.

Hot guys with a reusable bag

Er mag dan geen sprake zijn van een conservatieve omwenteling, maar het conservatieve windje dat waait raakt de watersector wel. Immers: standpunten zijn veranderd ten aanzien van immigratie en klimaatbeleid, en onder jongeren ook ten aanzien van genderidentiteit en -seksualiteit. Dit alles is relevant voor de watersector die steeds meer voor de uitdaging wordt geplaatst om tot een duurzaam watersysteem te komen, waarin toegang tot schoon drinkwater is geborgd. Allereerst

natuurlijk omdat de steun voor ambitieuze maatregelen op het gebied van klimaat en duurzaamheid kleiner lijkt te worden. Waar mannen en vrouwen beiden strengere opvattingen hebben over migratiebeleid, verschillen ze wel van mening over het klimaatbeleid en gendernormen lijken hierin door te klinken. Vrouwen zijn progressiever in hun opvattingen dan mannen. Ook wordt in reclames en productontwikkeling vooral een [vrouwelijk publiek aangesproken als het gaat om duurzaam gedrag](#). Maar de grootste winst valt wellicht te behalen door specifiek ook mannen te adresseren, en dat niet alleen te doen via een appèl op vigerende sociale normen over klimaat, maar ook opvattingen over gender daarin mee te nemen. Het beeld dat duurzaam gedrag feminien is, [zou mannen ervan weerhouden](#) om progressievere attitudes en gedrag te vertonen ten aanzien van thema's als klimaat en duurzaamheid. Voor Elle was dat in 2019 aanleiding om een artikel te schrijven over [18 hot guys who remembered a reusable bag](#). Duurzame mannen zijn sexy: misschien is het in Nederland tijd voor een soortgelijke boodschap?

Vertrouwenskloof

Minstens zo belangrijk echter, is de constatering dat de ruk naar rechts niet alleen verklaard kan worden door veranderingen in ideologische standpunten. Naast migratie, lijkt het alsof het veranderend institutioneel vertrouwen van Nederlanders een duidelijk stempel

heeft gedrukt op de uitslag van de laatste verkiezingen. In een eerder [trend alert](#) wezen we er al op dat het vertrouwen in de watersector inherent afhankelijk is van het vertrouwen dat burgers hebben in de democratische rechtsstaat. Nu alle signalen aanwezig zijn dat het institutioneel vertrouwen op zijn zachtst gezegd onder druk staat en een groot deel van de burgers zich niet gehoord voelt, moeten niet alleen rijksoverheden, maar ook lokale overheden en instituties daarmee rekening houden als het gaat om communicatie en interventies. [Wantrouwen staat de transities](#) die op het gebied van klimaat nodig staan in de weg. Werken aan vertrouwen is dus het mantra, en daarvoor is het allereerst nodig dat overheden en instituties – en dus ook drinkwaterbedrijven – betrouwbaar zijn voor burgers en aandacht hebben voor [rechtvaardigheid](#) van maatregelen op het vlak van het watersysteem en duurzaamheid. Burgers moeten het idee hebben dat beleid – ook op het gebied van de watertransitie – rekening houdt met hun belang. Uiteindelijk is dat een van de meest bepalende factoren voor het stemgedrag van mensen, en hun houding ten aanzien van institutionele actoren.

Meer informatie

Aalberts, C. (2023). [De tragiek van de proteststem: ja, je wordt gehoord – maar je problemen blijven bestaan](#). De Correspondent (online). 14 maart 2023.

Bajja, F. (2023). [Migratie is groot verkiezingsthema, gemeenten worstelen met draagvlak opvang](#). NOS nieuws (online). 7 november 2023.

Berg, C. van den (2017). Progressief en conservatief: wie is nu wie? [denederlandsegrondwet.nl](#), 23 juni 2017.

BNNVARA (2024). Fors deel jonge mannen en jongens conservatiever dan boomers, keren zich tegen feminisme. [www.bnnvara.nl](#), 1 februari 2024.

Buijssen, I. (2020). [Judith Butler: er bestaat geen natuurlijk verschil tussen man en vrouw](#). Filosofie Magazine (online). 21 februari 2020

Burn-Murdoch, J. (2024). [A new global gender divide is emerging](#). Financial Times (online). 26 januari 2024.

CBS (2023). Minste vertrouwen in Tweede Kamer in 10 jaar tijd. [www.cbs.nl](#)

Christou, M. (2020). [#TradWives: sexism as gateway to white supremacy](#). Via [www.opendemocracy.net](#)

Cokelaere, H., & Goury-Laffont, V. (2024). [French women voters swing sharply to far right](#). Politico (online). 21 juni 2024.

Donovan, T. (2023). [Measuring and predicting the radical-right gender gap](#). West European Politics 46(1), p. 255-264.

Elbrink, L. (2024). [Hoe conservatief zijn jonge mannen nou echt?](#) EWMagazine (online). 5 september 2024.

Elbrink, L. (2024). [Worden jongeren conservatiever? Dit zijn de cijfers uit het onderzoek van Ipsos I&O](#). EWMagazine (online). 5 september 2024.

Elmhurst, S. (2024). [The Rise and Fall of the Trad Wife. The New Yorker](#). 29 maart 2024.

Feller, M. (2019). [18 Hot Guys Who Remembered a Reusable Bag](#). Elle (online). 6 augustus 2019.

Harteveld, E., Van Der Brug, W., Dahlberg, S., & Kokkonen, A. (2015). [The gender gap in populist radical-right voting: examining the demand side in Western and Eastern Europe](#). *Patterns of Prejudice*, 49(1–2), 103–134. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2015.1024399>

Harteveld, E., Dahlberg, S., Kokkonen, A., & Van Der Brug, W. (2019). [Gender Differences in Vote Choice: Social Cues and Social Harmony as Heuristics](#). *British Journal of Political Science*, 49(3), 1141–1161. doi:10.1017/S0007123417000138

Hunt, E. (2020). [The eco gender gap: why is saving the planet seen as women's work?](#) The Guardian (online). 6 februari 2020.

Immerzeel, T., et al. (2015). [Henk, Henk en Ingrid: de gender gap in het radicaal rechtse electoraat belicht](#). Res Publica 4, p. 523-526.

Jacobs, T. (2019). [How Gender Stereotypes Affect Pro-Environment Behavior](#). Pacific Standard (online). 1 augustus 2019.

Jansen, M. (2024). [Stemgedrag jonge mannen verschuift naar rechts](#). Utrecht: DUB.

Jansen, M. (2023). [Hoogleraar Kees van den Bos is optimistisch. 'De politiek kan het vertrouwen terugwinnen'](#). Utrecht: DUB.

Kanne, P., & Van de Koppel, M. (2023). [Consensus over terugdringen immigratie, verdeeldheid over opvang \(deel II\)](#). Ipsos I&O. 4 november 2023.

Kester, J., & Pauwels, P. (2023). [Mannen vinden dat ze het zwaarder hebben dan vrouwen in Nederland: 'Slechtst mogelijke tijd om witte man te zijn'](#). EenVandaag Opiniepanel. 11 mei 2023.

Liddell, A. (2021). [The Eco-Gender Gap](#). Cherwell (online). 7 mei 2021.

Lubbers, M., & Spierings, N. (2024). [Jonge mannen meer nationalistisch rechts, jonge vrouwen relatief steeds](#)

[vaker progressief-links?](#) Stuk Rood Vlees (online), 26 maart 2024.

McHardy, M. (2024). [Trump vs. Harris Poised To Be Largest Gender Divide in Election History](#). Newsweek (online). 18 augustus 2024.

Miltenburg, E., Geurkink, B., Den Ridder, J., Kunst, S., & Sipma, T. (2024). [Burgerperspectieven 2024, Bericht 2](#). Den Haag: SCP.

NOSmedia (2023). [Politieke aardverschuiving: PVV veruit de grootste, coalitie afgestraft](#).

Nijpels, E. (2020). Geef burgers via panels stem in klimaatbeleid. NRC. 23 september 2020. Volledig te lezen via www.klimaatakkoord.nl.

Oostveen, M. (2024). [Ja, jonge mannen stemmen vaker radicaal-rechts dan jonge vrouwen. Maar dat is niet het hele verhaal](#). De Volkskrant. 26 maart 2024.
Rooduijn, M. (2017). [“Normaal. Doen.” en de verrechtsing van de Nederlandse politiek](#). StukRoodVlees (online), 20 februari 2017.

Ryan-Hume, J.J. (2021). [The national organization for women and the democratic party in Reagan’s America](#). The Historical Journal, 64(2), p. 454-476.
Schmeets, H., & Exel, J. (2022). [Vertrouwen in medemens en instituties voor en tijdens de pandemie](#). Statistische Trends. Den Haag: CBS. 31 maart 2022

Sherman, C. (2024). [2024 US elections takeaways: how female voters broke for Harris and Trump](#). The Guardian, 6 november 2024.

Van Iperen, R. (2022). [Meloni surft op een golf van gelijkgestemden](#). VN. 26 oktober 2022.
Van Teutem, S. (2024). [Worden jonge mannen echt steeds conservatiever? Niet als je naar de cijfers kijkt](#). De Correspondent (online). 17 april 2024.

Voogd, R., Jacobs, K., Lubbers, M. & Spierings, N. (2024). [De verkiezingen van 2023. Van Onderstroom naar Doorbraak: Onvrede en Migratie](#). SKON: www.dpes.nl.

Zhao Z, Gong Y, Li Y, Zhang L, Sun Y. (2021). [Gender-Related Beliefs, Norms, and the Link With Green Consumption](#). Frontiers in Psychology doi: 10.3389/fpsyg.2021.710239.

Keywords: Gender; Ideologie; Stemgedrag; Polarisatie

Thematisch Trendalert: Integraal

Projectnummer: 404300

¹ In deze trendalert gebruik ik welbewust het woord gender, en niet sekse, om verschillen tussen mannen en vrouwen te duiden. Hoewel [kanttekeningen](#) kunnen worden geplaatst bij het onderscheid, wordt de term gender gebruikt om culturele opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid aan te duiden, waar sekse refereert aan

biologische verschillen. Juist in de verklaring van verschillen in ideologie en stemgedrag tussen mannen en vrouwen, lijken sociale normen een rol te spelen, waardoor gender in deze context een gelegitimeerd is.